

Farkas Gábor Farkas

SIDUS IULIUM ÉS DUDITH ANDRÁS*

1577 novemberében feltűnt egy új üstökös az égen, amelyről a legrészletesebb méréseket Tycho Brahe dán csillagász közölte. Az égitest komoly bizonyítékkal szolgált a skolasztikus–peripatetikus kozmosz tarthatatlanságára.¹ Dudith András, aki már az 1572-es szupernóva kapcsán is foglalkozott csillagászati kérdésekkel,² egy traktátust írt a kométa feltűnésével és az elszaporodott babonaságokkal, téveszmékkel kapcsolatban.³ Ennek az írásnak elején arról elmélkedett, hogy egy üstököszt a rómaiak istenként tiszteltek.

„Ezek babonaságáról az a véleményem, hogy hasonló a régi rómaiakéhoz, akik az istenek sorába iktatott üstököszt Róma templomában tisztelték.”⁴

A kritikai kiadás nem tudta azonosítani ezt az istenséget.⁵ Úgy tűnik ugyanakkor, hogy ez a szövegrész Plinius természetrajzában II. könyvére megy vissza,⁶ ezt használhatta a magyar humanista forrásnak, amit könyvtárának⁷ Stockholmban fennmaradt példánya is tanúsíthat.⁸ Dudith könyvtára rekonstrukciójában még

---

* Szeretnék köszönetet mondani Bakos Józsefnek, Balázs Mihálynak, Bene Sándornénak, Boross Klárának, Font Zsuzsának, Keserű Bálintnak, Kulcsár Péternek, Madas Editnek, Monok Istvánnak, Szvorényi Robertnek és Zsoldos Endrének.

¹ HELLMAN, C. Doris, *The Comet of 1577: its Place in the History of Astronomy*, New York, 1944.

² BARSÍ János, FARKAS Gábor Farkas, *Egy ismeretlen kézirat az 1572-es szupernóváról*, MKSz, 121 (2005), 435–442.

³ DUDITH András, *De cometarum significatione commentariolus*. Basileae: ex officina Petri Pernae, 1579. (EK, RMK III. 149.) – COSTIL, Pierre, *André Dudith humaniste hongrois 1533–1589. Sa vie, son oeuvre et ses manuscrits grecs*, Paris, 1935, 176–181.

⁴ DUDITH András, *Rövid kommentár az üstökösök jelentőségéről*, = *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*. Válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek KLANICZAY Tibor, Bp., 1982, 1143.

⁵ DUDITHIUS, Andreas: *Epistulae*. Pars I–VI. Editae curantibus Lecho SZCZUCKI et Tiburtio SZEPESSY, Bp., 1992–2002. P. VI. 108. „Quorum videtur superstitio veteri illi Romanae similis, quae Cometen in deorum numerum relatum in templo Romae coluit.”

⁶ PLINIUS: *Historiae*. 2,23 „Cometes in uno totius orbis loco colitur in templo Romae, admodum faustus Divo Augusto iudicatus ab ipso, qui incipiente eo apparuit ludis, quos faciebat Veneri Genetrici non multo post obitum patris Caesaris in collegio ab eo instituto.”

⁷ *A Dudith-könyvtár. Részleges rekonstrukció*, Összeállította és az előszót írta JANKOVICS József, MONOK István, Szeged, 1993. (Adattár 12/3.) 119.

⁸ PLINIUS Secundus, Caius: *De mundi historia cum commentariis Jacobi Milichii*. Francoforti: apud Petrum Brubachium, 1553. Hozzáköteve Erasmus Reinhold, Johannes Regiomontanus csillagászati táblázatai (Tübingen, 1554). (Stockholm Kunglige bibliotek, 129 C d a 1553 8:o). Itt mondok köszönetet Wolfgang Undorf stockholmi könyvtárosnak a segítségéért.

fellelhető egy hannoveri és egy drezdai Plinius-példány. A leírásokból úgy tűnik, hogy a stockholmi példányból dolgozhatott a magyar humanista. Plinius a következőképpen említette meg Caesar csillagát:

„Az egész földkerekségen csak egy helyen tisztelik az üstökösöket templomban, mégpedig Rómában: éppen az isteni Augustus volt az, aki magára nézve igen kedvezőnek ítélte meg egy üstökös megjelenését, aki ezzel nyitotta meg azoknak a játékoknak a kezdetét, amelyeket Venus Genetrixnek ajánlva nem sokkal atyjának halála után még az általa felállított collegium rendezett.”

Dudith halála után egy darabig Boroszlóban maradt könyvtár, majd özvegye 1610 körül adhatta el, s így kerülhetett a könyv feltételezhetően a nikolsburgi Dietrichstein-könyvtárba. A bibliotéka akkori tulajdonosa Franz Dietrichstein (1527–1636) olmützi érsek-bíboros volt. A 30 éves háború svéd hadvezére, Lennart Torstensson (1603–1651) 1645-ben elfoglalta és kirabolta Nikolsburgot, s a zsákmányolt könyveket Krisztina királynőnek küldték el Stockholmba, ahol a neves filológus Isaac Vossius, udvari könyvtáros vette állományba.¹⁰ A könyvben szövegkiemelések és margón lévő jegyzetek találhatók Dudith (és más) kezétől vörös (és fekete) tintával. Sajnos az inkriminált résznél (2,23) nincs megjegyzés vagy aláhúzás a magyar humanistától. A hannoveri Stadtbibliothek és a drezdai Universitätsbibliothek példányaival kapcsolatban a könyvtár-rekonstrukció adatai alapján még inkább negatív eredményre számíthattam. A Dudith-kollekció másik része Drezdába, Frigyes Ágost fejedelmi könyvtárába került.¹¹ A drezdai példány tulajdonosa Valentinus Engelhart erfurti matematikus,¹² aki például az 1556-os üstökös is megfigyelte.¹³ A hannoveri példány esetében sincs semmiféle jel Dudith tulajdonlására. A drezdai könyvtárosok szerint Otto Walde, a neves svéd kutató Dietrichstein exlibris-sze miatt gondolta, hogy a példány a magyar humanistáé lett volna. A Dudith-könyvtár monográfusai a következő ismérvek alapján próbálták meghatározni egy-egy könyv a magyar humanistához (Bibliotheca Dudithiana) való tartozását: tulajdonosi bejegyzés, dedikáció, jelmondat, metszésen lévő D-szám

⁹ PLINIUS Secundus, Caius: *Természettudományának 2. könyve*. Fordítás és feldolgozás GÁBLI Cecília, Pécs, 2005. 69. Gábli szeptemberre teszi az üstökös megjelenését, hivatkozást nem hoz rá.

¹⁰ JANKOVICS József, MONOK István, *Dudith András könyvtára*, MKSz, 110 (1994), 18–19. – MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*, Bp., 1998. 149–150.

¹¹ JANKOVICS, MONOK, *Dudith András... i.m.* (10. jegyz.), 19.

¹² PLINIUS Secundus, Caius, *De mundi historia cum commentariis Jacobi Milichii*. Francofurti: apud Petrum Brubachium, 1553. (Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek Dresden – SLUB –, Lit.Rom.B.3374.) Itt mondok köszönetet Thomas Haffner drezdai könyvtárosnak a segítségéért. (A másik példány sajnos csak 2007 augusztusától lesz hozzáférhető, jelzete: SLUB, Astron.530.rt.misc.10.)

¹³ ENGELHART, Valentin, *Observatio und bedeutunge des Cometen, so dieses M. D. LVI. Jahr, im anfang des Mertzens erschienen ist*, Erfurd: Sachsen, 1556.

vagy marginália.¹⁴ A kérdéses szövegrésznél nincs semmiféle jegyzet, marginália vagy aláhúzás.¹⁵

Ugy tűnik mégis, hogy Dudith a stockholmi (s nem a drezdai vagy a hannoveri) példányt használhatta, mivel Plinius egy másik, gyakran idézett helyén aláhúzások és margón lévő megjegyzések vannak.¹⁶ Erre a legjobb bizonyíték maga az üstökösökről írt traktátusa, ahol Julius Obsequens (Kr.u. 4. sz.) Liviust kivonatoló római író mellett, igaz közvetve, Pliniusra is utal:¹⁷

„Most szemünk elé tárulnak a csodálatos égi tüzek különféle formái: a szakadékok, árkok, gyertyák, üszkők, gerendák, repülő sárkányok, függőleges tüzek, oszlopok, kardok, lándzsák, lámpák, dárdák, pajzsok, tornyok, hajók, keresztek, továbbá azok a kettős tüzek, amelyeket Castoról és Polluxról neveztek el, azután égő hadsorok és tüzes fegyverek, amelyekről Julius Obsequens és mások bőven értekeznek.”¹⁸

Plinius így ír erről:

„Fáklyák is feltűnnek időnként az égbolton, de ezek csak akkor láthatóak, ha lehullanak; ilyen szelte át az eget akkor is, amikor Germanicus Caesar gladiatori játékokat tartott, mégpedig délben, a nép szeme láttára. A fáklyáknak két fajtája van: világítótesteknek hívják az egyes fáklyát, a másikat nyílnak, amilyen a mutinaiaknak szerencsétlensége idején volt látható. A két fajta abban különbözik egymástól, hogy a fáklyák hosszút nyomot hagynak maguk után, miközben elülső részük lángol, a nyíl pedig vég nélkül lángolva hosszabb lángoló csíkot húz maga után. Hasonlóképpen feltűntek gerendák is, amelyeket dokos-nak, neveznek, amilyeneket akkor láttak, amikor a lakedaimoniaiak, hajóhaduk legyőzése után elvesztették a Görögország feletti hatalmukat.”¹⁹

¹⁴ JANKOVICS, MONOK, *Dudith András... i.m.* (10. jegyz.), 17.

¹⁵ PLINIUS Secundus, Caius, *Historia naturalis prima (-tertia) pars*. Venetiis: in aedibus haeredum Aldi et Andreae Asulani, 1535–1536. (Hannover Gottfried-Wilhelm-Leibniz-Bibliothek, Le 695: 1-3 & Index.) Nyomtatott exlibris: „Ex Bibliotheca Cardinalis & Principis a Dietrichstain”. Itt mondok köszönetet Detlef Sohns hannoveri könyvtárosnak a segítségéért, aki felhívta a figyelmem, hogy a GWLB-ben található a kérdéses kötet, s nem a városi (SB) könyvtárban.

¹⁶ PLINIUS: *Historiae*. 2,25-26. „Emicant et faces, non nisi cum decidunt visae, qualis Germanico Caesare gladiatorum spectaculum edente praeter ora populi meridiano transcucurrit. Duo genera earum. Lampadas vocant plane faces, alterum bolidas, quale Mutinensibus malis visum est. Distant quod faces vestigia longa faciunt priore ardente parte, bolis vero perpetua ardens longiorem trahit limitem. Emicant et trabes simili modo, quas δοκοὺς vocant, qualis cum Lacedaemonii classe victi imperium Graeci amisere.”

¹⁷ DUDITHIUS, *i. m.* (5. jegyz.). VI. 121. „Iam vero obiciuntur aspectui nostro multae aliae in caelo admirabilium ignium formae: hiatus, fossae, candelae, titones, trabes, dracones volantes, igens perpendiculares, columnae, gladii, lanceae, lampades, iacula, clipei, turres, naves, cruces et gemini illi ignes, qui Castoris et Pollucis nomen obtinuerunt, tum ardentes acies et ignita arma, de quibus Iulius Obsequens et alii fusius disserunt.”

¹⁸ DUDITH: *i.m.* (4. jegyz.), 1159.

¹⁹ PLINIUS: *i.m.* (9. jegyz.), 70–71.

A következő évszázadban Komáromi Csipkés György az asztrológia-kritikájában (1665) szintén megemlítette Caesar csillagát és név szerint citálta Pliniust, mint forrást.

„Igy nem sokkal az Augustus császár atya halála után, mikor ő uralkodni kezdene, láttzott egy üstökös csillag, melly ezen Augustustól igen jó szerencsesnek itilletett a maga részéről, melly tiszteltetett is az templomban Roma városában s tartott hét napokig. Ennek historiaját meg-beszelli Plinius.”²⁰

Ugyanis az üstökös feltűnésekor rendezték meg a Iulius nemzetség mitikus ősanja tiszteletére a *Venus Genetrix* ünnepi játékokat, amelyet éppen Caesar alapított a Pompeius felett aratott győzelme után.²¹ Erre utalhatott Dudith, mikor a rómaiak babonáságáról érkezett. Plinius szerint Caesar halála (március 15.) után, a tiszteletére rendezett játékok alatt (ludi Veneris Genetricis), július 20-a és 30-a között,²² és nem hónapokkal később Kr.e. 44. szeptember 23-án jelent volna meg a híres üstökös, amelyet *Sidus Iulium*nak neveztek el.²³ Gyakori tévedés ugyancsak, hogy a szakirodalomban többen a Halley-üstökössel (1P/Halley) keverték össze Caesar csillagát, pedig az előbbi Kr.e. 12-ben (Augustus) illetve Kr.u. 66-ban (Nero) tűnt fel.²⁴

²⁰ KOMÁROMI Csipkés György, *Az Iudiciaria Astrologiarol. és Üstökös Csillagokrol valo Judicium*. Debrecenben Nyomt.: Karanci Gyoergy, 1665. 85. (OSzK, RMK I. 1023.)

²¹ BORZSÁK István, *Caesar Funeralien und die christliche Passion*. Acta Antiqua Academiae Hungaricae, 10(1962) 23. – BERNSTEIN, Frank, *Ludi publici, Untersuchungen zur Entstehung und Entwicklung der öffentlichen Spiele im republikanischen Rom*, Stuttgart, 1998. 327. – HOFFMANN Zsuzsanna, *Divus Iulius. Adalékok a Caesar-mítoszhoz*, Aetas, 18(2003), 21.

²² HAHN István, *Hitvilág és történelem. Tanulmányok az ókori vallások köréből*, Bp., 1982, 175–202. – KÖVES-Zulauf, Thomas, *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*, Bp., 1995, 192. – HOFFMANN: *i.m.* (21. jegyz.), 12–23. – TAR Ibolya, *Vergilius 4. eklogájának szerkezetéről*, Antik Tanulmányok, 49(2005), 263. – RAMSEY, T. John, LICHT, A. Lewis, *The Comet of 44. BC and Caesar's Funeral Games*, Atlanta, 1997. Sajnos a könyvet nem sikerült megszerezni, de az ismertető alapján egyértelműnek tűnik, hogy a filológus–csillagász szerzőpáros forrásokkal támasztja alá, miszerint a Kínában május közepétől megfigyelt üstökös a rómaiak júliusban látták meg, s nem szeptemberben. – KRONK, Gary W., *Cometography. A Catalogue of Comets. Vol. I. Ancient–1799*, Cambridge, 1999, 22–24. Kronk szerint május 12. és augusztus 1. között volt látható az üstökös.

²³ PESCE, Gennaro, *Sidus Iulium*, Historia, 7(1933), 402–415. – SCOTT, Kenneth, *The Sidus Iulium and the Apotheosis of Caesar*, Classical Philology, 36(1941), 257–272. – WILLIAMS, Mary Frances, *The Sidus Iulium, the Divinity of men and the Golden Age in Virgil's Aeneid*, Leeds International Classical Studies, 2.1(2003) <http://www.leeds.ac.uk/classics/lics/2003/200301.pdf>

²⁴ HAHN: *i.m.* (22. jegyz.), 175. – HOFFMANN: *i.m.* (21. jegyz.), 20–23. – Halley Kr.e. 12-es megjelenésére I. CULLIN, Christopher, *Halley's Comet and the Ghost Event of 10 BC*, Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society, 32(1991), 113–119.

Üstökösünkről rengeteg forrást ismerünk,²⁵ beszámolt róla például Suetonius: „Ötvenhatodik évében halt meg, az istenek sorába iktatták, és pedig nemcsak a senatus határozata alapján, hanem a nép őszinte meggyőződéséből is. Az első ünnepi játékok idején ugyanis, melyeket örököse, Augustus, nyomban Caesar istenné avatása után tiszteletére rendezett, délután öt óra felé üstökös tűnt fel, és hét napig egyfolytában ragyogott az égen; általában azt tartották, hogy az égiek közé befogadott Caesar lelke az, és ezért ábrázolják őt azóta is csillaggal a feje fölött.”²⁶ Seneca, Apolloniust idézve: „Ezenkívül nincs okunk úgy gondolni, hogy ugyanaz az üstökös jelent meg Claudius idejében, amelyet Augustus idejében láttunk, sem hogy ez a mostani, amely Nero Caesar idejében tűnt fel, és megfosztotta az üstökösöket rossz híruktól, ahhoz hasonlított, amely az isteni Iulius halála után a Venus Genetrix-játékokon délután öt óra tájban bukkant fel.”²⁷ és Cassius Dio, aki az északi égbolton feltűnt üstökösről beszélt, amely a legtöbb ember számára azt jelentette, hogy Caesar halhatatlanná vált, s lelke helyet foglalt a csillagok között. Octavianus bronzszobrot készíttetett róla, fején a csillaggal, s Venus templomában helyezett el.²⁸ Kr.e. 44-ben a szenátus úgy határozott, hogy pénzt veret a még élő Caesar arcképével. Calpurnius Siculus szerint Caesar halála után egy üstökös jelentette be a háborút a boldogtalan népnek.²⁹ Livius nyomán a római történelemből ismert csodajeleket összeíró Julius Obsequens is beszámolt a játékok alatt feltűnt üstököséről,³⁰ csakúgy mint Plutarkhosz, Horatius, Ovidius és Vergilius is.³¹

Dudith traktátusában éppen Vergiliust idézve immár egyértelműen utalt a Sidus Iuliumra.

„Felvonultatják még a költők fejedelmét [Vergiliust] is, aki – úgy látszik – egyetértett az-
zal, hogy Julius Caesar meggyilkolását egyéb csodás tüneményeken kívül egy üstökös is je-
lezte: »Soha máskor nem süjtött le több villám a derült égből, / és soha annyiszor nem
lobbant fel vészjósító üstökösök.«”³²

²⁵ BARRETT, A. Anthony, *Observations of Comets in Greek and Roman Sources Before A.D. 410*, Journal of the Royal Astronomical Society of Canada, 72 (1978), 95–96.

²⁶ SÜETONIUS, *Iulius*. 88. – SÜETONIUS Tranquillus, Caius, *A caesarok élete*, Fordította KIS Ferencné, Bp., 1975, 53.

²⁷ SENECA: *Naturalium quaestionum*. VII. 17,2. – SENECA, Lucius Annaeus, *Prózái művei. II. Természettudományos vizsgálódások*, Fordította KOPECZKY Rita, Bp., 2004, 686.

²⁸ CASSIUS Dio: *Rómaiaké historia*. XLV. 7,1. – A Sidus Iulium-érmék: <http://www.coinarchives.com/a/> Itt mondok köszönetet Csuti Elemér numizmatának a segítségéért.

²⁹ CALPURNIUS: *Bucolica*. I. 78–84.

³⁰ OBSEQUENS: *De prodigiis*. 1,68.

³¹ PLUTARKHOSZ: *Caesar* 69. – HORATIUS: *Carmina*. I. 12,46. – OVIDIUS: *Metamorphoses*. XV, 840–851. – VERGILIUS: *Eclogae*. IX,46–49.

³² DUDITHIUS, *i. m.* (5. jegyz.), VI. 112. „Inducunt etiam poetarum principem, qui Iulii Caesaris necem, praeter alia prodigia, a cometa quoque notatam fuisse innuere videatur: Non alias caelo ceciderunt plura sereno / fulgura nec diri toties arsere cometae.” – DUDITH: *i. m.* (4. jegyz.), 1147–1148.

Maurus Servius Vergilius-kommentárja újabb adalékokkal szolgált az üstökös történetéhez.³³ A szóban forgó szöveg folytatásaként Plinius Augustus császár elvesztett életrajzi feljegyzéseiből is idéz:

„Éppen azokban a napokban, amikor játékokat rendeztem, egy üstökös volt látható hét napon át az égbolt északi részén. A nap 11. órájában tűnt fel, fényes volt, és a Föld minden pontjáról látszott. A nép úgy gondolta, hogy ez az égtest jelképezi Caesar lelkének a halhatatlan Istenek numenjai sorába való felvételét, továbbá hogy ebben a jelenségben az ő fejének képe jelent meg, amelyet később a Forumon is felszenteltünk.”³⁴

Plinius szerint Augustus úgy értelmezte mindezt, hogy Caesar lelkének felemelkedése az ő felemelkedését fogja jelenteni. Vagyis a nyilvánosság számára az üstökös megjelenése Caesar istenné válásának (apoteózis) jele, ám Octavianus számára az eljövendő uralkodói karizma megtestesülése.

„Ezt így hozta nyilvánosságra; titkos örömmel azonban úgy értelmezte, hogy az ő számára emelkedett föl az üstökös, és ő is vele együtt fog fölemelkedni – az igazat megvallva –, a világ megszégyenítésére. Egyesek hiszik, hogy ezek az égtestek örökké léteznek, és saját keringésüket járják, de csak akkor látszanak, ha a Nap elhagyja őket; mások szerint véletlenül keletkeznek nedvességből, és a tűz erejéből, ezért van az, hogy újra feloldódnak.”³⁵

A megváltás, Istenné válás és az új uralom jelképévé váló üstökös az eredeti történetben csillag volt, a Rómával szembeszálló Mithridates jelképe, akinek születésekor és trónra lépésekor is megjelent egy-egy csillag.

„Ennek [Mithridates] jövendő nagyságát az égi jelek is előre megjósolták. Mert abban az évben, amikor megszületett, meg abban is, amikor uralkodni kezdett, egy üstökös mindkét-szer betven napon keresztül oly fényesen ragyogott, hogy úgy tűnt: az egész égbolt lángba borult. Nagyságával elfoglalta az égbolt negyedrészt, ragyogásával pedig felülmúlta a Nap fényét, továbbá felkelése és lenyugvása négy órányi időt vett igénybe.”³⁶

Caesar szobrát felállították az ünnepség helyszínén a feje fölött a nevezetes csillaggal és egy felirattal „Caesarnak, a félistennek” (Caesari emitheo).³⁷ Egy Vulcatius nevű etruszk jövendőmondó pedig jósjelként értelmezte ezt a feltűnt égtestet:

³³ SERVIVS, *Aeneis*. VIII, 681.

³⁴ PLINIUS, *Historiae*. 2,23. – PLINIUS: *i.m.* (9. jegyz.), 69–70.

³⁵ PLINIUS, *Historiae*. 2,23. – PLINIUS, *i.m.* (9. jegyz.), 70. – KÖVES: *i.m.* (22. jegyz.), 192.

³⁶ JUSTINUS: *Historiae*. XXXVII. 2. – JUSTINUS, Marcus Junianus, *Világkrónika a kezdetektől Augustusig, Fülöp királynak és utódainak története*, Fordította HORVÁTH János, sajtó alá rendezte BOLLÓK János, az utószót BORZSÁK István írta. Bp., 1992, 267–268. – FOTHERINGHAM, John Knight, *The New Star of Hipperchus and the Dates of Birth and Accession of Mithridates*, *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*, 79 (1919), 162–167: 165–167. – HAHN: *i.m.* (22. jegyz.), 186–187.

³⁷ SERVIVS, *Bucolica*. 9,46.

„Üstökös ez, amely a kilencedik világkorszak végét és a tizediknek beköszöntését hirdeti meg. Ezek után a jós kijelentette, hogy most az istenek akarata ellenére árulta el a jövő titkait, s tudja, tüstént meg kell halnia; még be sem fejezte szavait, amikor ott, a népgyűlésen holtan esett össze.”³⁸

Caesar csillagát megemlítette még egy 16. századi, latin-görög nyelvű Sibylla-kötet³⁹ tulajdonosa is margóra írt jegyzetében, ami jól mutatja a hagyomány továbbélését a korai újkori olvasmányainkban.⁴⁰ A Sibylla-jóslatok egy része Egyiptomban keletkeztek a Kr.e. 2. és a Kr.u. 6. század között. Ezeknek a szövegeknek egy része a megváltást megelőző összeomlást és felfordulást jósolja meg.

„Új csodajelet támaszt akkor majd az Isten: / felragyog egy fényes koszorúhoz hasonló csillag, / pompázón tündökölve a kéklő ég boltozatán, / nem kevés napon át...”⁴¹

Még a felvilágosodás századában is élt a legenda Caesar csillagával kapcsolatban, II. Katalin orosz cárnő (1729–1796) úgy gondolta, hogy egy üstökös fogja bejelenteni a halálát, mint a római diktátornak.⁴² A történet érdekessége, hogy Heinrich Wilhelm Matthäus Olbers (1758–1840) német csillagász 1796-ban valóban felfedezett egy üstökösöt (C/1796 F1), amelynek parabolikus pályáját az általa kidolgozott módszerrel számolta ki. Olbers április 3-án észlelte először az üstökösöt, Katalin pedig november 17-én halt meg.

³⁸ SERVIUS, *Bucolica*. 9,46. – HAHN: *i.m.* (22. jegyz.), 179.

³⁹ *Sibyllinorum oraculorum libri VIII*. Basileae: Per Ioannem Oporinum, 1555. 72. (EK, Ant. 5328.) „Tunc autem signum dabitur divinitus ingens, / Namque relucebit clarissima stella, coronae / Assimilis clarae, coelo visenda sereno, / Lucibus haud paucis: humanis nempe coronam / De coelo ostendet, qui praemia quaerere certant, / Nam tunc incipiet magnum procedere seclum / Urbi coelesti, dispensatorque vacabit / Omnibus humanis, aevi immortalis honores / Qui teneat, cunctus tunc immortalia propter / Praemia contendet populus, victoria quando / Accendet praeclara animos, nam rite licebit / Cuilibet argenti claram petere inde coronam.”

⁴⁰ *Sibyllinorum* 1555. 72. „Stella haec fuit in Iulii / Caesaris morte 7 diebus / ut historiae testantur.” A tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Ex lib. Ludovici Blacherij”.

⁴¹ HAHN: *i.m.* (22. jegyz.), 189.

⁴² COSTIL: *i.m.* (3. jegyz.), 176.

Sidus Iulium and András Dudith

Summary

A Hungarian humanist András Dudith (1533-1589) composed a treatise about the comet of 1577, in which he mentioned – omitting his name – Plinius. In this text (*Historiae* 2,23) Plinius wrote about a god of the Romans, Sidus Iulium, who appeared when Iulius Caesar died in 44 B.C. Dudith's book was found in Stockholm, at the Kunglige bibliotek, in an edition of Plinius, which was the source of the Hungarian humanist.